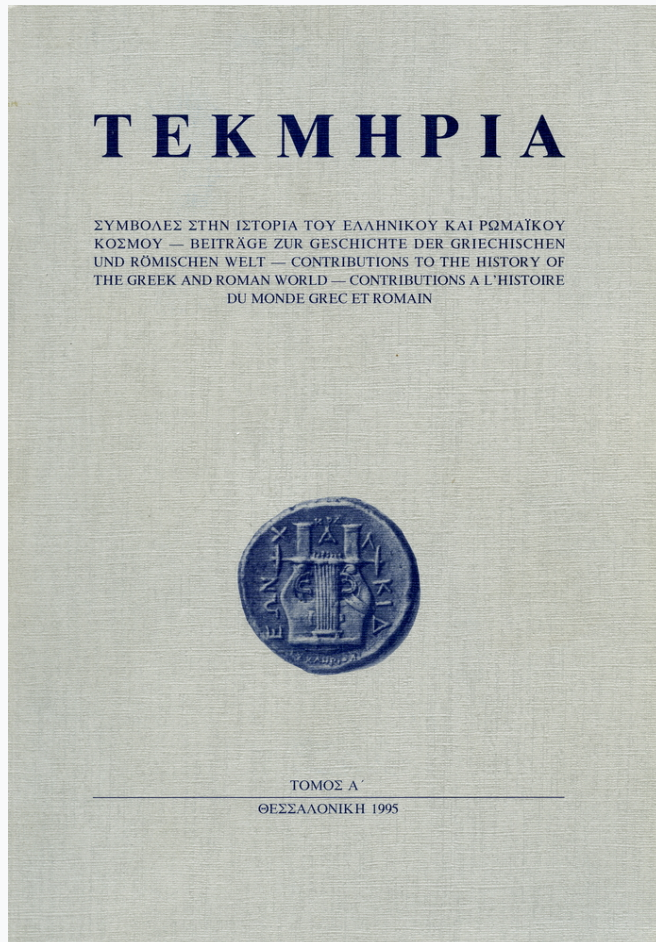

Tekmeria

Vol 1 (1995)

Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στὴ
Θεσσαλονίκη: Μὲ ἀφορμὴ μιὰ νέα δίγλωσση
ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.96](https://doi.org/10.12681/tekmeria.96)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ. (1995). Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στὴ Θεσσαλονίκη: Μὲ ἀφορμὴ μιὰ νέα δίγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή. *Tekmeria*, 1, 47–65. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.96>

Π. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΑΥΛΙ ΑΥΪ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΜΙΑ ΝΕΑ ΔΙΓΛΩΣΣΗ ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Μία από τίς πιό ενδιαφέρουσες πιτυχές τής έρευνας τής κοινωνικῆς Ιστορίας τής Θεσσαλονίκης κατά τήν αρχαιότητα εἶναι ἀσφαλῶς ἐκείνη πού ἀφορᾶ τή ζωή καί τή δράση τῶν μή ἑλληνικῆς καταγωγῆς κατοίκων της, ὅπως λ.χ. τῶν Ἑβραίων¹ ἢ τῶν Ἱταλικῶν. Οἱ τύχες αὐτῆς τής τελευταίας πληθυσμιακῆς ὁμάδας ἦταν φυσικό νά ἀπασχολήσουν ἤδη τόν J. Hatzfeld στό θεμελιῶδες (ἄν καί ἐν μέρει ξεπερασμένο πιά) ἔργο του γιά τοὺς Ἱταλικούς πού ἐγκαταστάθηκαν στίς πόλεις τής ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖ ὁ Γάλλος ἐρευνητής, ἀφοῦ καταρχῆν διαπίστωνε τήν παντελῆ ἔλλειψη σχετικῶν (ἐπιγραφικῶν καί γραμματειακῶν) μαρτυριῶν γιά τή ρεπουμπλικανική ἐποχή, δεχόταν ὅτι τοῦτο ὀφείλεται ὄχι στήν ἀποσπασματικότητα τῶν πηγῶν, ἀλλά στήν ἀδιαφορία τῶν Ἱταλικῶν νά ἐγκατασταθοῦν στήν Θεσσαλονίκη, ἐπειδή, ὅπως ἐσφαλμένα ὑπέθετε, αὐτῆ ἀπέκτησε λιμένα μόλις τήν ἐποχή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καί ὡς ἐκ τούτου δέν ἦταν μία σημαντική ἐμπορική πόλη.² Μέ

---

1. Γιά τήν ἑβραϊκή κοινότητα τής Θεσσαλονίκης βλ. τελευταία P. M. Nigdelis, «Synagoge(n) und Gemeinde der Juden in Thessaloniki: Fragen aufgrund einer jüdischen Grabinschrift der Kaiserzeit», *ZPE* 102 (1994), 297 κ.ἔξ.

2. Βλ. J. Hatzfeld, *Les Trafiquants Italiens dans l'Orient Grec*, Paris 1919, 57. Γιά τήν καθεαυτήν περιέργη καί ἐσφαλμένη ὑπόθεση ὅτι ἡ πόλη ἀπέκτησε λιμένα μόλις ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου βλ. Ριζάκης (Σημ. 6), 512 σημ. 5 ὅπου ἡ σχετική συζήτηση καί ἀκόμη F. Parazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque Romaine*, Paris 1988, 208 ἰδιαίτερα σημ. 125 ὅπου ἐπισημαίνονται τὰ χωρία 37, 9 καί 16 τοῦ ἐδίκτου τοῦ Διοκλητιανοῦ (βλ. S. Laufer, *Diokletians Preisedikt*, Berlin 1971, 201 κ.ἔξ.) ἀπὸ τὰ ὁποῖα προκύπτει ὅτι ἤδη τὸ 301 μ.Χ. ἡ Θεσσαλονίκη διέθετε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα λιμάνια τῆς αὐτοκρατορίας. Τὴν ὑπαρξη (τοῦ λιμανιοῦ) ἀφίηνει ἐπίσης νά ἐννοηθεῖ ἡ ἐπιγραφή τοῦ δούμου τῆς Ἀφροδείτης Ἐπιτευξιδίας, ἑνὸς συλλόγου ἐμπόρων καί ναυτικῶν, πού μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ τὸ ἀργότερο τὸ 265 π.Χ. ἢ τὸ ἐνωρίτερο (καί μᾶλλον πιθανότερο, λόγω τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων) τὸ 90/1 μ.Χ.· βλ. E. Vutiras, *Berufs- und Kultverein, ein dōmos in Thessaloniki*, *ZPE* 90, 1992, 87-96 ἰδιαίτερα 90 κ.ἔξ. Ὁ ἐμπορικός χαρακτήρας τῆς πόλης καί ἡ ὑπαρξη ἑνὸς σημαντικοῦ λιμανιοῦ σέ αὐτὴν κατά τὸν 2. αἰ. μ.Χ. συνάγεται ἐξάλλου, ἀπὸ δύο χωρία ἰσάριθμων ἔργων τοῦ Γαληνοῦ τὰ ὁποῖα δέν ἔχουν προσεχθεῖ στήν ἔρευνα. Στὸ πρῶτο (14. 77 [ἔκδ. C. G. Kühn]) πού ἀφορᾶ τὴν ἐμπορία τοῦ πετροσέλινου παρῆχεται ἡ ἐξῆς ἐνδιαφέρουσα

βάση τῆς διαθέσιμης ἐπιγραφικῆς μαρτυρίας ὁ ἴδιος δὲν ἔκαμνε καθόλου λόγο γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο ἐγκατάστασής τους κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποία πιθανολογοῦσε μάλιστα κατὰ περιεργό τρόπο ὅτι ἡ μοναδικὴ κοινότητα Ἰταλικῶν στὴ Μακεδονία ἦταν ἐκείνη τῆς Ἑδέσσης.³ Νεότερα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα μετέβαλαν ριζικὰ τὴν εἰκόνα τὴν ὁποία μετέδιδε γιὰ τοὺς Ἰταλικούς τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας⁴ τὸ ἔργο τοῦ Hatzfeld. Εἰδικότερα σέ δ,τι ἀφορᾷ τὴ Θεσσαλονίκη ἦταν κυρίως μιά ἀποσπασματικὰ σωζόμενη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. στὴν ὁποία ἀναφέρονται ἀπὸ κοινοῦ ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι] Ῥωμαῖοι πού ὀδήγησε νεότερους ἐρευνητές σὸ δικαιολογημένο συμπέρασμα ὅτι, ὅπως σέ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἔτσι καὶ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχὴ ὑπῆρχε μιά σημαντικὴ ἰταλικὴ κοινότητα ὀργανωμένη σέ *conventus civium Romanorum*.⁵ Ἡ

πληροφορία: τὸ δὲ (sc. *πετροσέλινον*) ἐξ Ἠπείρου πρότερον μὲν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πλείστον γε, καὶ σχεδὸν ἅπαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἐκεῖθεν δ' ὡς Μακεδονικὸν ἐκφέρεται· σὸ δεῦτερο (12. 170 [ἐκδ. C. G. Kühn]) ὁ Γαληνός, περιγράφοντας κάποιον ταξίδι του ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία στὴν Ρώμη, ἀναφέρει ὅτι ἐπλευσε ...πρότερον ἀπὸ Τρωάδος Ἀλεξανδρείας εἰς Λῆμνον, ἐπιτυχῶν εἰς Θεσσαλονίκην ἀναγομένου πλοίου...

3. Βλ. J. Hatzfeld (Σημ. 2), 148.

4. Σχετικὰ μὲ τῆς παροικίες τῶν Ἰταλικῶν στίς ἄλλες μακεδονικὲς πόλεις (ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης) ὡς τὴ δημοσίευση τῆς συνθετικῆς μελέτης γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ μετανάστευση στὴ Μακεδονία πού ἐξαγγέλλεται στὴν ἐργασία τοῦ Ἄ. Ριζάκη (Σημ. 6) 513, σημ. 7 βλ. προσωρινὰ Δ. Κανατσούλης, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, *Μακεδονικά* 4 (1960), 264-5, Α. J. N. Wilson, *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, 1966, 150-1 ὁ ὁποῖος ὁμως, παρὰ τὴν αὔξηση τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου —βλ. παρακάτω—, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Ἰταλικούς τῆς Θεσσαλονίκης), F. Papazoglou, *Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine*, ANRW II 7.1 (1979), 356-7 καὶ Α. Tatakis, *Ancient Beroea. Prosopography and Society*, Athens 1988, 437 κ.ἑξ. εἰδικὰ γιὰ τὴ Βέροια.

5. Βλ. Ch. Edson, *Macedonica*, HSCIPh 51 (1940), 131 (= *IG X 2 1*, 32): Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι] / Ῥωμαῖοι ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέ/του Αὐτ[οκράτορος Καίσαρος Θε] / οὔ νιοῦ [Θεοῦ Σεβαστοῦ] Γαῖου / Ἰουλίου [---.c. 8. ---. ---. ἱερέ]ως Διδός // ⁵ Ἐλευθερίου καὶ Ῥώμης Ζηῦλου, / φύσει ἔξέ ---.c. 8. ---. ---. θεῶ]ν Ἀντιδότο[ν τοῦ ---.c. 8-9. ---. ---.], Ῥώμης / καὶ Ῥω[μαίων ?Διονυσ]οδώρου τοῦ Ἰλ[ί]αρου? πολιταρχ[ο]ύντων // ¹⁰ Ἐπικ[τήτου τοῦ ---.c. 4-5. ---. ---.]δος Σω---. Περικέρως ὁ Ch. Edson καὶ ἡ F. Papazoglou (Σημ. 4), 357, μολοντί ἀντιλαμβάνονται τὴ σημασία τῆς ἐπιγραφῆς γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἰταλικῆς κοινότητος τῆς πόλης, δὲν ἀναφέρονται οὔτε πολὺ περισσότερο ἀνασκευάζουν τῆς ἀπόψεις τοῦ Hatzfeld, ὅπως ὁ Ἄ. Ριζάκης (Σημ. 6), 513. Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς ἐπιγραφῆς ἔχουν διατυπωθεῖ διαφορετικὲς ἀπόψεις ἀπὸ τοὺς μελετητές. Ἔτσι ὁ Ch. Edson (βλ. *IG X 2 1*, 32) τὴ χρονολογεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἐνῶ ἡ F. Papazoglou, δ.π., 328 (βλ. ὁμως σ. 357) πιθανολογεῖ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου, λόγω πρῶτανῶς τῆς παρουσίας σέ αὐτὴν τοῦ ἱερέως καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ Αὐγούστου. Ὅστος ἡ λατρεία τοῦ Αὐγούστου μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ καὶ μετὰ τὸν θάνατό του, ὅπως προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή *IG X 2 1*, 133 μετὰ τὴν ἐπαναχρονολόγησή της

ζωή καί ἡ δράση τῶν μελῶν τῆς κοινότητος αὐτῆς καί συνακόλουθα ἡ ἱστορία τῆς φωτίστηκαν ἀκόμη περισσότερο χάρις σέ μιὰ πρόσφατη μελέτη πού ἀξιοποίησε τό σύνολο τοῦ ἀξιόλογου σχετικοῦ (ἐπιγραφικοῦ) ὑλικοῦ τό ὅποιο εἶχε στό μεταξὺ συγκεντρωθεῖ. Σέ σχέση μέ τίς ἀπαρχές τῆς κοινότητος μάλιστα ἡ μελέτη διαπίστωνε ὅτι, ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι πίστευε ὁ Hatzfeld, οἱ πρῶτες ἐγκαταστάσεις μεμονωμένων *Ῥωμαίων* στή Θεσσαλονίκη θά ἔπρεπε νά χρονολογηθοῦν μετά τόν Μιθριδατικό πόλεμο κατά τά τελευταῖα κυρίως χρόνια τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς.⁶

μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-39 μ.Χ. (γιά τίς ἀλλεπάλληλες ἐπαναχρονολογήσεις τῆς ἐπιγραφῆς βλ. L. Robert, «Les inscriptions de Thessalonique», *RPh* 1974, 215 —πρῶτο τρίτο τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.— καί ὁ J. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki in der römischen Kaiserzeit*, Berlin - N. York 1988 [AMGS, XII], 10 σημ. 41 πρβλ. SEG 38, 691 —μεταξὺ τῶν ἐτῶν 35-9). Τελευταῖα ὁ H. Lee Hendrix πού ξαναμελέτησε τήν ἐπιγραφή στό πλαίσιο τῆς διδ. διατριβῆς του *Thessalonicians honor Romans*, Diss. Harvard 1984, 366-386 προτείνει γιά τούς στίχους 5-7 τῆς ἐπιγραφῆς τίς συμπληρώσεις ...Γαῖου / Ἰουλίου [Ῥομητάλκου Ἡερέως Διός //⁵ Ἐλευθερίου Ζωῖλου ? τοῦ Ζιωῖλου, / φήσει δ[έ Λυσιπόνου ? τῶν θεῶν] ... καί, ἀφοῦ ταυτίζει τόν ἱερέα τοῦ Διός Ἐλευθερίου μέ τόν πολιτάρχη Ζωῖλον τοῦ Ζωῖλου τοῦ Λυσιπόνου τῆς προαναφερθεῖσης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς *IG X 2 1, 133* τοῦ γνωστοῦ δυνάστη τῶν Θρακῶν Γ. Ἰουλίου Ρομητάλκῃ δέχεται τήν ἴδια χρονολόγηση καί γιά τήν ἀναθηματική ἐπιγραφή *IG X 2 1, 32*. Οἱ προτεινόμενες συμπληρώσεις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱερέως εἶναι, ὡστόσο, προβληματικές· καί τοῦτο ὄχι μόνο γιατί τό ὄνομα τοῦ ἱερέως σώζεται πολύ ἀποσπασματικά ἀλλά καί ἐπειδὴ α) τό ὄνομα Ζωῖλος εἶναι πολύ σύνθετος στίς ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλονίκης καί β) τό ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ πολιτάρχη τῆς *IG X, 2 1, 133* μέ τόν ὅποιο ὁ H. Lee Hendrix θέλει νά ταυτίσει τόν ἱερέα εἶναι Ζωῖλος καί ὄχι Λυσίππος. Ὁ ἴδιος μελετητής, ὅ.π., 41, προτείνει ἐπίσης τίς ἀκόλουθες συμπληρώσεις γιά τήν ἀποσπασματικά σωζόμενη ἐπιγραφή *IG X 2 1, 33*, στήν ὁποία ἐπίσης ἀναφέρονται συμπραγματευόμενοι: [Ἡ πόλις ? καί οἱ] συμπραγμα[τευόμενοι καί οἱ / παροικούντες? Ῥωμαῖοι ^{vv} [M. Ἀντωνίω?]/[καί Γ. Καίσαρι [ἦ ε] ἕργε[ταις καί σωτήρσι?], ἐνῶ ὁ Edson παραιτεῖται ἀπό ὁποιαδήποτε συμπλήρωση καί περιορίζεται νά χρονολογήσει καί τήν ἐπιγραφή αὐτή πρὶν ἀπό τά τέλη τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. Ἡ ἐξαιρετικά ἀποσπασματική κατάστασή της δέν παρέχει, κατά τή γνώμη μου, καμία δυνατότητα γιά πειστική συμπλήρωσή της.

6. Ἄ. Δ. Ριζάκης, «Ἡ Κοινότητα τῶν Συμπραγματευομένων Ρωμαίων τῆς Θεσσαλονίκης καί ἡ ρωμαϊκή οἰκονομική διεύθυνση στήν Μακεδονία», *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 1983, Θεσσαλονίκη 1986, 511 κ.ἑξ. ἰδιαίτερα 514-5. Στό δικαιολογημένο αὐτό συμπέρασμα κατέληξε στηριζόμενος στίς ἐξῆς κυρίως ἐπιγραφές: Ch. Avezou - Ch. Picard, *Inscriptions de Macédoine et Thrace*, *BCH* 37 (1913), 125-7 καί 131-4 (γιά τή σχετική βιβλιογραφία βλ. Ἄ. Ριζάκης, ὅ.π., σημ. 13), *IG X 2 1, 124* (a. 42-32 ante Chr.) καί 113 (ca. 23-22 ante)· γιά τίς ἄλλες ἐπιγραφικές μαρτυρίες τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς βλ. Ἄ. Ριζάκης, ὅ.π. 515, σημ. 12-18. Τά χωρία τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κικέρωνα μέ τόν Ἀττικό ἀπό τή Θεσσαλονίκη, στά ὁποία ἀναφέρονται ἀπελευθεροῦ ἐπιφανῶν Ρωμαίων, ὅπως λ.χ. κάποιος Caecilius Trypho, πιθανότατα ἀπελευθερός τοῦ Ἰππέα καί τροπαεζίτη Q. Caecilius (βλ. *Ad Att.* III, 8), καί ἕνας ἀπελευθερός τοῦ Κράσ-

Τά ελάχιστα νέα επιγραφικά εύρηματα πού σχετίζονται μέ τίς πρώτες φάσεις τής ιστορίας τής Ιταλικής κοινότητας τής πόλης⁷ όχι μόνο ενισχύουν τό συμπέρασμα αυτό, αλλά παράλληλα δείχνουν ότι ό άριθμός τών 'Ιταλικής καταγωγής μόνιμα έγκατεστημένων μεταναστών στή Θεσσαλονίκη κατά τά τέλη τής ρεπουμπλικανικής ή τίς άρχές τής αυτοκρατορικής έποχής θά πρέπει νά ήταν μεγαλύτερος από ό,τι συνήθως ύποθέτουμε έξ αίτίας τής έλλειψης μαρτυριών. Τήν άφορμή γιά τήν τελευταία αυτή παρατήρηση δίνει μία δίγλωσση (συνταγμένη στά λατινικά και έλληνικά) άναθηματική επιγραφή (τέλη τοῦ 1. αϊ. π.Χ. / άρχές τοῦ 1. αϊ. μ.Χ.) πού δημοσιεύτηκε πρόσφατα και στήν όποία καταγράφονται οί ευεργεσίες μιάς 'Ιταλικής όνόματι *Avia A.f. Posilla*, δηλ. ή έπισκευή τοῦ τοπικοῦ ναοῦ τής 'Ισιδος και ή κατασκευή σέ αυτόν ένός προνάου:⁸ και μόνο τό γεγονός ότι στήν επιγραφή χρησιμοποιείται παράλληλα μέ τήν έλληνική ή λατινική, προφανώς γιά νά γνωστοποιηθοῦν οί ευεργεσίες σέ όσο τό δυνατό ευρύτερο κοινό, προϋποθέτει ότι ό άριθμός τών 'Ιταλικών τής Θεσσαλονίκης στήν έποχή τοῦ Αὔγουστου, όπότε και έδρασε ή άναθέτρια, θά πρέπει νά υπήρξε σημαντικός.

Η δημοσιευόμενη έδω γιά πρώτη φορά δίγλωσση (έλληνικά-λατινικά) άναθηματική επιγραφή τής ίδιας πλούσιας 'Ιταλικής, στήν όποία άποτυπώνονται άνάλογες ευεργεσίες της πρós τήν πόλη, άποτελεϊ ένα διαφωτιστικό κείμενο από πολλές άπόψεις, κυρίως όμως επειδή συνιστά μία άκόμη άσφαλή άφετηρία γιά τήν μελέτη τής ζωής τών πρώτων 'Ιταλικών στήν πόλη και τών δεσμών πού άνέπτυξαν μέ τή νέα τους πατρίδα. 'Ιδιαίτερη σημασία προσλαμβάνει, ώστόσο, και έξαιτίας τής γλωσσικής μορφής στήν όποία είναι συντεταγμένη: οί δίγλωσσες ιδιωτικές άναθηματικές επιγραφές 'Ιταλικών τόσο στή Θεσσαλονίκη⁹ όσο και στίς άλλες πόλεις τής έλληνικής 'Ανατολής

σου (βλ. δπ.π., III, 15) δέν παρέχουν καμία βάσιμη πληροφορία σέ ό,τι άφορā τούς 'Ιταλικούς τής Θεσσαλονίκης, έφόσον δέν είναι σαφές άν τά πρόσωπα αυτά είχαν έγκατασταθεϊ μόνιμα στήν πόλη: βλ. ήδη J. Hatzfeld (Σημ. 2), 57, σημ. 1.

7. Έκτός τών δύο δίγλωσσων άναθηματικών επιγραφών τής Πόσιλλας μέ τίς έγκαταστάσεις τών 'Ιταλικών κατά τήν ρεπουμπλικανική έποχή συνδέεται μία άκόμη δίγλωσση άναθηματική επιγραφή τοῦ 1. αϊ. π.Χ. βλ. παρακάτω σημ. 31.

8. 'Ε. Τρακοσοπούλου, 'Από τήν κοινωρία τής 'Αρχαίας Θεσσαλονίκης, 'Αρχαία Μακεδονία V 1988, Θεσσαλονίκη 1994 τόμ. III, 1542: *A Isi / Posilla Avia A(uli) f(ilia) / aedem reficium(dam) / et pronaium faci / undum cur(avit) de suo // B Εϊσιδι / Πόσιλλα 'Αυία / Αὔλου θυγάτηρ τόν / ναόν έπεσκεύασεν / και τό προνάϊον έπόη/σεν εκ τοῦ ίδίου.* 'Η επιγραφή βρέθηκε στο δυτικό νεκροταφείο τής πόλης.

9. 'Από τήν Θεσσαλονίκη μου είναι γνωστές οί έξις δίγλωσσες άναθηματικές επιγραφές: *IG X 2 1, 380* (τοῦ 2. αϊ. μ.Χ.), 666 (τοῦ 2./3. αϊ. μ.Χ.) 723 (τοῦ 2./3. αϊ. μ.Χ.), 878 (τοῦ 1. αϊ. π.Χ.): 'Αρχ. Δελτ. 23, 1968, Χρονικ. 326 (= AE 1972, 563 πρβλ. Bull. érigr. 1970, 368): 'Αρχ. Δελτ. 24, 1969, Χρονικ. 300 (= AE 1982, 856): και ή άναφερόμενη στήν προηγούμενη σημείωση επιγραφή. Γιά τήν χρήση τής λατινικής

εἶναι σπάνιες καί, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, πρόκειται γιά τήν πρώτη περίπτωση ὅπου τό ἴδιο πρόσωπο συντάσσει δύο ἀναθήματα μέ διαφορετική σειρά γλωσσῶν, προφανῶς ἐσκεμμένα, ὅπως ἀναλυτικά θά συζητηθεῖ παρακάτω (βλ. σ. 112f.).¹⁰

* * *

Ἡ νέα ἐπιγραφή περισυλλεγή τυχαῖα στά Λουτρά Σέδες καί εἰδικότερα στή θέση τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, τά ὅποια σώζονται ὡς σήμερα,¹¹ εἶναι δέ γραμμένη πάνω στήν πρόσθια πλευρά ἑνός μπλόκ μαρμάρου.¹² Τό κείμενό της ἔχει ὡς ἑξῆς (βλ. φωτ. ἀρ. 1):

- Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ υἱῶι*
Σεβαστῶι καί Ἡρακλεῖ καί τῆι πόλει
Ἄυία Αὔλου θυγάτηρ Πόσιλλα τόν
 4 *ναόν καί τὰ θερμά καί τήν δεξαμενήν*
καί τ[ᾶ]ς περει[κειμέν]ας σ[τ]ῶς τῶι ὕδατι ἐκ τοῦ ἰδίου
- Imp • Caesari • Divi • f • Pont • Max
 et Herculi et civitati Thessalonicensium
- 8 Avia A. F. Posilla • aedem • aquas piscinam • et
 porticus circa piscinam ^{vacat} de suo

Τό ἀξίωμα τοῦ pontifex maximus πού φέρει ὁ Αὐγουστος δείχνει ὅτι ἡ

στήν ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας βλ. τελευταῖα A. Rizakis, *Le grec face au latin. La paysage linguistique dans la peninsule balkanique sous l'empire*, *Comm. Hum. Litt* 104, 1994, 381 κ.ἑξ. ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

10. Γιά τή σειρά τῶν γλωσσῶν στίς δίγλωσσες συνταγμένες στά λατινικά καί ἑλληνικά ἐπιγραφές βλ. F. Zilken, *De Inscriptionibus Latinis Graecis Bilinguibus Quaestiones Selectae*, Bonnæ 1909, 63 κ.ἑξ. (de ordine linguarum) καί V. Bassler, *Die griechisch-lateinisch bilinguen Inschriften*, Prag 1934, 31 κ.ἑξ. καί J. Touloumakos, *Bilingue Weihinschriften*, (βλ. παρακάτω σ' αὐτόν τόν τόμο).

11. Γιά τά λουτρά αὐτά βλ. Γ. Βελένης καί ἄλλοι, *Κτίρια ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος σέ ἱαματικές λουτρικές ἐγκαταστάσεις τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου*, 2. *Συνέδριο γιά τὰ Θερμομεταλλικά Νερά*, Θεσσαλονίκη 1990, 484-500 ἰδιαίτερα 490-1. Τόν καθ. κ. Γ. Βελένη πού ἐντόπισε τήν ἐπιγραφή καί μοῦ παρέσχε τήν πληροφορία εὐχαριστῶ καί ἀπό τή θέση αὐτή.

12. Ἡ ἐπιγραφή φυλάσσεται στό Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης μέ Ἄρ. Εὐρετηρίου 15167. Οἱ διαστάσεις τοῦ μπλόκ εἶναι 0,41 μ. ὕψος, 0,96 μ. πλάτος καί 0,23 μ. πάχος. Τό ὕψος τῶν γραμμάτων κυμαίνεται μεταξύ 0,040 μ. καί 0,025 μ. Οἱ πρότοι στίχοι τόσο τοῦ ἑλληνικοῦ ὅσο καί τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ὅπου ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα, εἶναι γραμμένοι μέ τά μεγαλύτερα γράμματα. Τά διάστιχα κυμαίνονται ἀπό 0,015 μ. ἕως 0,010 μ. Μεταξὺ τῶν δύο κειμένων παρεμβάλλεται κενός χώρος 0,030 μ. Τήν Ἐφορὰ τῆς ἸΣΤ' Ἐφορίας Προϊστορικῶν καί Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Βοκοτοπούλου (†) εὐχαριστῶ γιά τήν ἄδεια δημοσίευσης τῆς ἐπιγραφῆς.

δραστηριότητα της Πόσιλλας θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ μεταξύ τοῦ 12 π.Χ. καί τοῦ 14 μ.Χ.¹³

Ὅπως συμβαίνει καί μέ ἄλλες δίγλωσσες ἐπιγραφές οἱ τίτλοι καί τά ἀξιώματα τοῦ αὐτοκράτορα μεταγράφονται στό ἑλληνικό κείμενο πλήρως, ἐνώ στό λατινικό ἀποδίδονται μέ συντομογραφίες. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ παράλειψη τοῦ ἀξιώματος τοῦ *pontifex maximus* ἀπό τό ἑλληνικό κείμενο, γιά τό ὄποιο, ὡστόσο, μοῦ εἶναι δύσκολο νά βρῶ μιᾶ ἀναγκαστική ἐρμηνεία. Μεταξύ τῶν δίγλωσσων ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ἀπό ἄλλες πόλεις ἐντοπίζονται τόσο παραδείγματα μέ τήν ἑλληνική ἀπόδοση ἀρχιερεὺς μέγιστος ὅσο καί παραδείγματα χωρὶς αὐτή, ὅπως συμβαίνει λ.χ. μέ δύο ἐπιγραφές ἀπό τήν Ἔφεσο.¹⁴ Οἱ διαφοροποιήσεις θά μποροῦσαν συνεπῶς νά ὀφείλονται στή σχολαστικότητα τοῦ συντάκτη τοῦ ἐκάστοτε κειμένου, πού πάντως δέν φαίνεται νά χαρακτηρίζει τή δική μας περίπτωση, ἂν κρίνουμε ἀπό τό ὅτι ἀκόμη καί στή λατινική ἐκδοχή παραλείπονται ἐπίσημοι τίτλοι καί ἀξιώματα τοῦ Αὐγούστου, ὅπως π.χ. *tribunus plebis* ἢ *imperator*.

Ἡ σημασία τοῦ νέου εὐρήματος ὡς πηγῆς γιά τήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας τῶν Αννί καί γενικότερα τῆς κοινότητος τῶν Ἰταλικῶν τῆς πόλης θά μᾶς ἀπασχολήσουν παρακάτω. Προηγουμένως θά πρέπει νά συζητηθοῦν δύο

13. Βλ. D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, Darmstadt 1990, 64.

14. Βλ. π.χ. *I. Ephesos*, 1522 (τοῦ 6/5 π.Χ.): *Imp. Caesar Divi f. Aug. cos. XII. tr pl. XVIII. pontifex / maximus ex reditu Dianae fanum et Augusteum muro / muniendum curavit C. Asinio [Gallo pro cos.], curatore / Sex Lartidio leg. / Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ θεοῦ υἱὸς Σεβαστὸς ὑπατος τὸ ιβ', δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ ιή // [ἐκ] τῶν ἱερῶν τῆς θεοῦ προσόδων τὸν vac νεῶ vac καὶ τὸ Σεβαστῆον τιχισθῆναι προενοήθη / ἐπὶ ἀνθυπάτου Γαίου Ἀσινίου Γάλλου ἐπιμελεία Σέξτου Λαρτιδίου προεβευτοῦ (ἀποκατάσταση τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀρτεμίου ἀπὸ τὸν Αὐγούστο) καὶ D. Knibbe - M. Büyükkolancı, *JÖAI* 59, 1989, Hauptblatt, 43-5 = SEG 1989, 1210 (τοῦ 11-14 μ.Χ.): *Basilicam Dianae Ephesiae et Imp. Caesari divi f. / Augusto pontifici maximo tribunicia potestate XXX... / cos. XIII imp. XX patri patriae et Tiberio Caesari Augusti / f. tribunicia potestate ... cos. II imp. ... et civitati / Ephesiorum C. Sextilius P. f. Vot(uria) Pollio cum Ofillia A. f. / Cor(elia) Bassa uxore sua et C. Ofillio A. f. Cor(nelia) Proculo f. // suo ceterisque libereis suis d.s.p. faciendum curavit / Βασιλικὴν στοᾶν Ἀρτέμιδι Ἐφεσίου καὶ αὐτοκράτορι Καῖσαρι Θεοῦ / υἱῶν Σεβαστῶ ἀρχιερεὶ μεγίστῳ, δημορχικῆς ἐξουσίας τὸ λ', ὑπάτῳ τὸ / ιγ', αὐτοκράτορι τὸ κ', πατρὶ πατρίδος καὶ Τιβερίου Καίσαρι Σεβαστοῦ υἱῶν / κλπ. - Ὁ καθ. F. Gschnitzer, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ γιά τὴν πρότασή του, θεωρεῖ ὅτι ἡ αἰτία γιά τὴν παράλειψη τοῦ ἀξιώματος στή νέα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ τεχνικούς λόγους καί εἰδικότερα σέ σφάλμα τοῦ χαρακτῆ ὁ ὁποῖος γράφοντας τὴν τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης *Sebastoi* ἐξέλαβε ὅτι ἔγραψε τὴν τελευταία συλλαβὴ τῆς λέξης *megistos*, μέ ἀποτέλεσμα νά παραλείψει τὸν τίτλο ἀρχιερεὺς μέγιστος πού ὑπῆρχε στό ἀρχικό κείμενο. Τά παράλληλα ἀπὸ τὴν Ἔφεσο δείχνουν, ὡστόσο, ὅτι ἡ παράλειψη τῶν τίτλων ἢ τῶν ἀξιωμάτων στίς δίγλωσσες ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ γενικότερους συνειδητούς λόγους.**

προβλήματα πού θέτουν τά δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς. Τό πρῶτο ἀφορᾷ τό εἶδος καί τή χρήση τῶν δαπανηρῶν κατασκευῶν τῆς πλούσιας Ἰταλικῆς, τό δεύτερο τή στάση τῆς ἀπέναντι στό ἑλληνικό περιβάλλον καί τά κίνητρα τῶν δωρεῶν τῆς. Ὅρισμένες περαιτέρω παρατηρήσεις πού προκύπτουν ἀπό τήν ἔρμηνεία τοῦ εὐρήματος καί ἀφοροῦν τήν τοπική ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, εἰδικότερα δέ τό πολυζητημένο πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης καί ἐκεῖνο τῶν ὀρίων τοῦ κυριαρχικοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης θά συζητηθοῦν σέ ἐπίμετρο στό τέλος τῆς ἐργασίας.

* * *

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό εἶδος τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων πού χρηματοδότησε ἡ Πόσιλλα θά πρέπει ἐξαρχῆς νά διευκρινισθεῖ ὅτι αὐτά συνδέονταν μέ θερμές-ιαματικές πηγές. Τοῦτο προκύπτει καταρχήν ἀπό τή λέξη *θερμά* ἢ ὅποια φέρεται τήν παραπάνω σημασία (μόνη τῆς ἢ ἀπό κοινοῦ μέ τίς λέξεις *ἕδατα*, *λουτρά*) σέ γραμματειακές καί ἐπιγραφικές μαρτυρίες. Ἔτσι λ.χ. τή χρησιμοποιοῦν ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Στράβων καί ὁ Πλούταρχος, δταν ἀναφέρονται στά ιαματικά λουτρά τῆς Αἰδηψοῦ¹⁵ ἢ ὁ συντάκτης τῆς γνωστῆς ἐπιστολῆς πού ἀπέστειλε ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανός στήν Προῦσα τῆς Βιθυνίας μεταξῦ τοῦ 119-138 μ.Χ., γιά νά περιορισθοῦμε σέ ὀρισμένα μόνο παραδείγματα.¹⁶ Ἡ σημασία αὐτή ἐπιβεβαιώνεται, ἄλλωστε, καί ἀπό τή λατινική ἀπόδοση *aquas*, μέ τήν ὅποια δηλώνονται στή λατινική γραμματεία οἱ ιαματικές πηγές.¹⁷

Ὅτι τά ἀναφερόμενα στήν ἐπιγραφή κτίσματα συνδέονται μέ θερμές ιαματικές πηγές προκύπτει ἐπίσης ἀπό τό ὄνομα τοῦ Ἡρακλῆ στόν ὁποῖο παράλληλα μέ τόν αὐτοκράτορα Αὐγουστο καί τήν πόλη τά ἀναθέτει ἡ Πόσιλλα. Τήν ἀνάθεση δικαιολογεῖ τό ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ὑπῆρξε μεταξύ ἄλλων

15. Βλ. Ἀριστοτέλ., *Μετεωρ.* 336 α (*διό καί τὰ θερμά τὰ περὶ τὴν Αἰδηψὸν ...*); Στράβων, 9, 425 (*κεῖται δὲ κατὰ Αἰδηψὸν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμά τὰ Ἡρακλέους...*) καί Πλούταρχος, Σύλλας, 26 (*διαπλεύσας οὖν [sc. Σύλλας] εἰς Αἰδηψὸν ἐχρήτο τοῖς θερμοῖς ὕδασι...*), πρβλ. τήν ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ Διογενιανοῦ ἀπὸ τῆς Νεικομήδεια *IG XII 9, 1240*, ὅπου λέγεται *...παρήμην θερμοῖς λουτρῶσασθαι Αἰδέψου*.

16. Βλ. *I. Prusa ad Olymptum*, ἀρ. 4 πρβλ. τήν ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ Ἐρμογένη ἀπὸ τὴν Προῦσα *IG II/III² 10116 (= I. Prusa ad Olymptum σ. 66)* τοῦ 2./3. αἰ. μ.Χ. στ. 3-4 (*Προῦσα δὲ πατρίς / ἢ Νυμφῶν νεόθ|εν θερμά λουτρά χέει*). Ὡς θερμά ὕδατα ἀναφέρονται ἐπίσης τὰ ιαματικά ὕδατα τῆς Παντάλιας στό γνωστὸ αἶτημα τοῦ χωριοῦ τῶν Σκαπτόπαρων (Θράκη) πρὸς τόν Γορδιανὸν τόν Γ' τό 238 μ.Χ. βλ. τελευταία P. Herrmann, *Hilferufe aus römischen Provinzen*, Hamburg 1990 (Sitzung der Joachim Jungius-Gesellschaft d. Wiss. e.v. Hamburg, 9, 1990 Hef 4), 18, στ. 24 καί 51. Γιά μιά χρήσιμη ἐπισκόπηση τῶν ἀρχαιολογικῶν καί γραπτῶν μαρτυριῶν πού ἀναφέρονται σέ ιαματικές πηγές κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βλ. A. Krug, *Heilkunst und Heilkult. Medizin in der Antike*, München 1985, 172-187.

17. Βλ. TLL s.v. *aquae* 3 a (*fontana*).

προστάτης τῶν θερμῶν πηγῶν καί λουτρῶν, ὅπως συνάγεται λ.χ. ἀπό τῆς λαματικές πηγές τῶν Θερμοπυλῶν ἢ τῆς Αἰδηψοῦ, γιά τῆς ὁποῖες μάλιστα ὁ Στράβων χρησιμοποιεῖ τήν ἔκφραση *τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους*.¹⁸ Στόν ἴδιο θεό θά πρέπει νά εἶχε ἀφιερῶσει ἢ ἀναθέτρια καί τόν ναό πού ἔχτισε στό χῶρο τῶν πηγῶν. Ἄσαφές εἶναι, ὥστόσο, ἂν ἐπρόκειτο γιά ἓνα ναό ἢ γιά ἓνα παρεκκλήσι, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπουν νά ὑποθέσουμε ὀρισμένες γραμματειακές μαρτυρίες τῶν ὄρων ναός καί *aedes* ἀντίστοιχα.¹⁹

Ὅσον ἀφορᾷ τήν χρήση τῶν ἐπιμέρους κτισμάτων πού ἀναθετεῖ ἡ Πόσιλλα εἶναι δύσκολο νά καταλήξει κανεῖς σέ βέβαια συμπεράσματα, ἐφόσον δέν διαθέτουμε ἀρχαιολογικά κατάλοιπα γιά τήν ταύτισή τους, θά μπορούσαν ὁμως νά διατυπωθοῦν ὀρισμένες ὑποθέσεις. Ἔτσι λ.χ. τό γεγονός ὅτι ἡ λέξη *δεξαμενή* χρησιμοποιεῖται ἀπό συγγραφεῖς τῆς αὐτοκρατορικής ἐποχῆς μέ τήν ἔννοια τοῦ λουτήρα (τῆς πισίνας) λαματικῶν λουτρῶν, καθιστᾷ πιθανότερη τήν ἄποψη ὅτι ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μέ μία πισίνα (*calida piscina*) παρά μέ μία κιστέρνα. Τό κτίσμα θά μπορούσε μέ τήν ἔννοια αὐτή νά παραλληλισθεῖ πρὸς τῆς *κολυμβήθρες* πού ἔχτισε ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικός στίς λαματικές πηγές τῶν Θερμοπυλῶν.²⁰ Μιά τέτοια ἐρμηνεία ἐνισχύει ἐξάλλου τό ὅτι ἡ δεξαμενή ἀποτελοῦσε ἀναπόσπαστο οἰκοδομικό σύνολο μέ τῆς ἀναφερόμενες στήν ἐπιγραφή στοές, ὅπως σαφῶς προκύπτει ἀπό τήν ἔκφραση ...*τῆς περικειμένης*²¹ *στοάς τῶν ὕδατι* ἰδιαίτερα δέ τήν λατινική ἀπόδοσή της *porticus circa piscinam*. Γιά τόν λόγο αὐτό εἶναι προτιμότερο νά ὑποτεθεῖ ὅτι αὐτές οἱ τελευταῖες χρησιμοποιοῦνταν γιά τήν ἀναψυχή καί ξεκούραση τῶν λουομένων παρά γιά ἄλλους λόγους, λ.χ. τήν στέγαση καταστημάτων, ὅπως μαθαίνουμε ὅτι συνέβαινε μέ τῆς στοές πού ἔχτισε σέ ἰδιόκτητο ἀγρόκτημα, γειτονικό μέ τὰ δημόσια λουτρά τῆς γενέτειράς του, ὁ Δίων Χρυσόστομος.²²

18. Βλ. Ἡρόδοτος, 8, 176, 3 γιά τῆς Θερμοπύλες, ὅπου ἀναφέρεται βωμός τοῦ Ἡρακλῆ, καί Στράβων, 9, 425 γιά τήν Αἰδηψό. Γιά ἄλλες μαρτυρίες πού ἀποδεικνύουν τή σύνδεση τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλῆ μέ θερμές-λαματικές πηγές βλ. Th. Corsten, *I. Apameia (Bithynien) und Phylai* (IK, 32), 138-140, 151-2 καί J. H. Croon, *Hot Springs and Healing Gods, Mnemosyne* 20, 1967, 225-245, ὅπου ἐξετάζονται παράλληλα οἱ λόγοι τῆς ὀσμης σύνδεσης τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ μέ θερμές-λαματικές πηγές.

19. Βλ. ἀντίστοιχα *LSJ* ⁹ s.v. καί *TLL* s.v.

20. Γιά τήν ὀρολογία καί τῆς σχετικές μαρτυρίες βλ. τελευταῖα I. Nielsen, *Thermae et Balnea. The Architectural and Cultural History of Roman Public Baths*, Århus 1990, 155 s.v. *piscina*. Γιά τήν εὐεργεσία τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ βλ. Φιλόστρατος, Βίοι Σοφιστῶν 2, 1, 5 σ. 59, 30-32 Κ πβλ. W. Ameling, *Herodes Atticus*, Heidelberg 1983 τόμ. I, 90.

21. Γιά τή συμπλήρωση βλ. *IGR* III, 364: ...*τὸν ναὸν καὶ τὰ ἀγάλματα, σὺν τοῖς περικειμέναις στοαῖς καὶ ἐργαστηρίοις καὶ [παντὶ κόσμῳ καθιερώσαντες ἀνέθηκαν]* ἀπὸ τήν Λυκία τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.

22. Βλ. Δίων Χρυσόστομος, 46, 9: ...*ὅτι νῆ Δία τὰς στοὰς ἐπὶ τῶν θερμῶν*

Θά μπορούσαμε βέβαια νά ἀναρωτηθοῦμε περαιτέρω ἂν τὰ παραπάνω κτίσματα, πού προφανῶς βρίσκονταν μέσα σέ ἰδιόκτητο κτήμα τῆς πλούσιας Ἰταλικῆς (βλ. παρακάτω) ἀποτελοῦσαν τόν κύριο πυρῆνα εὐρύτερων ἐγκαταστάσεων οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀνεγερθεῖ στό κτήμα αὐτό. Ἐνα τέτοιο ἐρώτημα ὑποβάλλει κυρίως τό γεγονός ὅτι κτίσματα ὅπως ἡ δεξαμενή (piscina) ἢ οἱ στοές (porticus) εἶναι χαρακτηριστικά ἀθλητικῶν ἐγκαταστάσεων γνωστῶν μέ τόν ὄρο *campus*. Οἱ ἐγκαταστάσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους πού ὄχι σπάνια ἰδρῦονταν ἢ ὀργανώνονταν ἀπό ἰδιῶτες σέ ἐλεύθερα οἰκόπεδα ἐντός ἢ ἐκτός τῶν τειχῶν μᾶς πόλης μαρτυροῦνται, ἀπό ὄσο γνωρίζω, μόνο σέ πόλεις τῆς Ἰταλίας καί τῆς Δύσης ἤδη ἀπό τήν ὑστερη ρεπουμπλικανική ἐποχή.²³ Ἐντούτοις τό ὅτι στήν σχολιαζόμενη ἐπιγραφή δέν γίνεται ρητά λόγος γιά *campus*, ὅπως σέ ὄλα τὰ σχετικά λατινικά ἐπιγραφικά κείμενα, περιορίζει κατά πολύ τήν πιθανότητα ἡ οἰκογένεια τῶν Avii νά ὀργάνωσε καί νά χάρισε στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης ἕνα *campus* παρόμοιο μέ αὐτά πού γνωρίζουμε ἀπό τίς πόλεις τῆς Ἰταλίας καί τῆς Δύσης.²⁴

ἠμοδόμηκα καί ἐργαστήρια· τοῦτο γάρ ἐστίν ὁ φασιν ἔνιοι ἀδικεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ τήν πόλιν. καί τινα πώποτε ἢ ἡμεῖς ἢ ἄλλος τις ἀνθρώπων ἐμέμψατο ἐν ἀγρῷ αὐτοῦ οἰκίαν οἰκοδομοῦντα; ...καίτοι πέντε μυριάδων ἐώνημαι τό χωρίον, τῷ παντὶ πλείονος τιμῆς τῆς ἀξίας. Τά καταστήματα αὐτά εἶναι προφανές ὅτι ἐκμεταλλεῦντο ὁ ἴδιος ὁ Δίων, γεγονός πού προκάλεσε καί τίς ἀντιδράσεις τῶν συμπατριωτῶν του βλ. C. P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*, Cambridge Massachusetts 1978, 7.

23. Γιά τίς σχετικές ἐπιγραφικές καί ἀρχαιολογικές μαρτυρίες βλ. ἐνδεικτικά τίς ἐργασίες τῶν H. Devijver - F. van Wonterghem, «Der 'campus' der römischen Städte in Italien und im Westen», *ZPE* 54, 1984, 195-206, «Neue Belege zum 'campus' der römischen Städte in Italien und im Westen», *ZPE* 60, 1985, 147-158 καί τελευταῖα «The 'campus' in the urban organisation of Africa and Sardinia: two examples Carthage and Carales», *L'Africa romana. Atti del X convegno di studio Oristano, 11- 13 dicembre 1992*, 1035-1060.

24. Μέ ἀνάλογες ἐγκαταστάσεις θά ἦταν ἐπίσης παρακινδυνευμένο νά συνδεθεῖ τό τοπωνύμιο τῆς Θεσσαλονίκης «Κάμπος» πού παραδίδεται προφορικά ἤδη ἀπό τόν 19. αἰ., ἐφόσον ἡ ἐρμηνεία του εἶναι προβληματική. Σύμφωνα μέ ὀρισμένους ἐρευνητές ἡ λέξη δήλωνε ἀπλῶς τὰ πεδινά τμήματα τῆς πόλης κατ' ἀντιδιαστολή προφανῶς πρὸς τήν Ἄνω πόλη βλ. π.χ. Δ. Δημητριάδη, *Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τήν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, 17 ἰδιαίτερα σημ. 22. Ἀντίθετα ὁ Γ. Θεοχαρίδης, «Ὁ ναός τῶν Ἀσωμάτων καί ἡ Rotonda τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης», *Ἑλληνικά* 13, 1954, 26-7 καί *Μακεδονικά* 15, 1975, 376 θεωρεῖ ὅτι ὁ «Κάμπος» ἦταν συνοικία γύρω ἀπό τήν Ροτόντα στό ὄνομα τῆς ὁποίας ὑποκρύπτεται ἡ ἀνάμνηση ἐνός *campus martius*, δηλ. ἐνός πεδίου στρατιωτικῶν ἀσκήσεων ἐκτός τῶν τειχῶν τῆς πόλης, καί ὅτι στή θέση του κτίσθηκε ἀργότερα τό Γαλεριανό συγκροτήμα γεγονός πού προκάλεσε τήν μετατόπιση τοῦ ἀνατολικῶν τείχους τῆς Θεσσαλονίκης. Τήν ἀποψη του Θεοχαρίδη προεκτείνει τελευταῖα ὁ M. Vitti, *Τό πολεοδομικό σχέδιο τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης καί ἡ ἐξέλιξή του*, ἀδημ. Διδ. διατρ. Θεσσαλονίκη 1990, 48 ὑποθέτοντας ὅτι αὐτή ἡ ἔδαφική ἔκταση ὀριοθετήθηκε κατὰ

Οί αναφερόμενες στή νέα επιγραφή ευεργεσίες της Πόσιλλας καθώς και εκείνες της επισκευής και επέκτασης του ναού της Ίσιδος για τίς όποιες κάνει λόγο ή άλλη ήδη δημοσιευμένη αναθηματική επιγραφή της πλούσιας Ίταλικής (βλ. παραπάνω) θέτουν τό πρόβλημα της στάσης της απέναντι στο έλληνικό περιβάλλον και των κινήτρων που τήν ώθησαν, προκειμένου να προβεί σε αυτές τίς δωρεές. Ἡ θεραπευτική χρήση των Ιαματικῶν λουτρῶν ἀφενός και ή σημασία του ναού της Ίσιδος για τήν Θεσσαλονίκη²⁵ ἀφετέρου ἀφήνουν ἀσφαλῶς να διαφανεί τό ἐνδιαφέρον της πρὸς τήν πόλη και τούς πολίτες της και μέ τήν ἐννοια αὐτή ή συμπεριφορά της Πόσιλλας θά μπορούσε να θεωρηθεῖ ἀνάλογη πρὸς τήν συμπεριφορά ἄλλων Ίταλικῶν που στά χρόνια του Αὐγούστου συνέβαλαν μέ τόν πλοῦτο τους στήν ἀνοικοδόμηση και τόν ἐξωραϊσμό των πόλεων, ὅπου ἦταν μόνιμα ἐγκατεστημένοι. Τέτοιες λ.χ. εἶναι οἱ περιπτώσεις των *Ρωμαίων* της Μεσσηνίας, που μεταξύ των ἐτῶν 15 π.Χ. και 14 μ.Χ. προσέφεραν διάφορα σημαντικά χρηματικά ποσά για τήν ἐπισκευή δημοσίων κτηρίων,²⁶ ή του L. Vaccius L. f. Labeo που τήν ἴδια περίπου ἐποχή (2 π.Χ.-14 μ.Χ.) κατασκεύασε στή μικρασιατική Κύμη ἕνα βαλανεῖο για τούς νέους της πόλης, παραχώρησε ἕνα κτήμα για τή συντήρησή του και ἐπισκεύασε τό γυμνάσιό της.²⁷ Ἡ πιό ἐντυπωσιακή περίπτωση εἶναι ἀσφαλῶς ἐκείνη της οἰκογένειας των Sextilii στήν Ἐφεσο, πιθανόν μεταναστῶν ἀπό τή Δῆλο, που μεταξύ του 11 και του 14 μ.Χ. κατασκεύασαν ἕνα ὑδραγωγεῖο και τήν περίφημη βασιλική στοά στή βόρεια πλευρά της ἀγορᾶς της πόλης.²⁸

Θά μπορούσε βέβαια να ἀναρωτηθεῖ κανείς ἄν οἱ ευεργεσίες της Πόσιλλας δέν ἀποτελοῦσαν ἀπλᾶ και μόνο ἔκφραση του προσωπικοῦ της ἐνδιαφέροντος πρὸς τήν πόλη, ἀλλά παράλληλα ἀπέβλεπαν στο να μετριάσουν τίς ἀρνητικές ἐντυπώσεις που προκάλεσαν στήν τοπική κοινωνία της Θεσσαλονίκης ἐνδεχόμενες συγκρούσεις της οἰκογένειας των Avii μέ ὀρισμένους κύ-

---

τήν παραμονή του στρατοῦ του Πομπηίου στή Θεσσαλονίκη. Τήν ἐρμηνεία του Θεοχαρίδη θεωρεῖ ἀμφίβολη μεταξύ των ἄλλων ὁ J.-H. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au Ve siècle. Contributions à l' étude d' une ville paléochrétienne*, Paris 1984, 53 σημ. 155, κυρίως ἐπειδή προϋποθέτει μετατόπιση της γραμμῆς του τείχους.

25. Βλ. F. Dunand, *Le culte d' Isis dans le bassin oriental de la Méditerranée*, Brill 1973, 52 κ.ἑξ., ὅπου οἱ σχετικές μαρτυρίες.

26. Βλ. L. Migeotte, «Réparation de monuments publics à Messène au temps d' Auguste», *BCH* 109, 1985, 605.

27. Βλ. I. Kyme, 19.

28. Στίς σχετικές δίγλωσσες ἐπιγραφές δηλώνεται ὅτι τά μνημειώδη ἔργα ἀφιερώνονταν στήν προστάτιδα θεά της Ἐφέσου, τήν Ἄρτεμη, τόν Αὐγουστο και τόν δῆμο των Ἐφεσίων. Τή δράση της οἰκογένειας τήν ἐποχή αὐτή μαρτυροῦν οἱ ἑξῆς ἐπιγραφές: I. *Ephesos*, 402, 404-7, 3092 και *SEG* 1989, 1210 (= D. Knibbe - M. Büyükkolancı, *JÖAI* 59, 1989, *Hauptblatt*, 43-5).

κλους τῆς ἡ ἀκόμη καί τῆς ἀρχῆς τῆς πόλης. Ἀπό ἐπιστολές καί λόγους τοῦ Κικέρωνα γνωρίζουμε ὅτι στή τέλη τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς σέ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας σημειώθηκαν πράγματι ἐντάσεις μεταξύ Ἰταλικῶν καί μεμονωμένων κατοίκων ἢ τῶν ἀρχῶν τους, ἐπειδή οἱ Ἰταλικοὶ ἐπέμεναν νά κατάσχουν ὑποθηκευμένα κτήματα τῶν τελευταίων λόγω ἀδυναμίας τους νά τοὺς ἐπιστρέψουν ὑψηλότοκα δάνεια πού τοὺς εἶχαν χορηγήσει.²⁹ Ὅτι μεταξύ τῶν Ἰταλικῶν τῆς Θεσσαλονίκης θά πρέπει νά συμπεριλαμβάνονταν καί πρόσωπα πού ἀσκοῦσαν τραπεζιτικές καί χρηματοδοτικές δραστηριότητες εἶναι μία εὐλογία ὑπόθεση λόγω τοῦ ἐμπορικοῦ χαρακτῆρα τῆς πόλης καί ἔχει ἦδη διατυπωθεῖ γιά τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Arustii, τοὺς ὁποίους μάλιστα ὁ Μ. Rostovtzeff συνέκρινε πρὸς τοὺς διαβόητους τραπεζίτες πού ἔδρασαν στήν νότια Ἑλλάδα κατά τὴν ὕστερη ρεπουμπλικανικὴ ἐποχή, δηλ. τοὺς Cloatii (Γύθειο τῆς Λακωνίας) καί τοὺς Aufidii Bassi (Ἀθήνα, Δῆλος καί Τήνος).³⁰ Ὡστόσο μέ τὰ στοιχεῖα πού μᾶς παρέχουν τὰ δύο νέα ἐπιγραφικά εὐρήματα δέν μπορεῖ νά συναχθεῖ ἂν καί σέ ποιό βαθμὸ ὁ ἀναμφίβολα σημαντικὸς πλοῦτος τῆς Πόσιλλας³¹ καί κατ' ἐπέκταση τῆς οἰκογένειας τῶν Avii προέκυψε τουλάχιστον ἓν μέρος ἀπὸ τέτοιου εἶδους ἐπαγγελματικές δραστηριότητες, πολὺ περισσότερο μάλιστα πού τίποτε δέν ἀποκλείει τὸ μοναδικὸ γνωστὸ ἀκίνητό τῆς, δηλ. τὸ κτῆμα μέ τῆς ἰαματικές πηγές πού δωρίζει στήν πόλη, νά ἀποκτήθηκε μέ κανονικὴ ἀγορὰ, χάρις στό προνόμιο τῆς ἐγκτήσεως γῆς πού θά εἶχε παραχωρήσει στήν οἰκογένεια ἡ πόλη, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε καί ἄλλοῦ.³²

Ὅπως καί ἂν ἔχει πάντως τὸ πρᾶγμα τὰ αἰσθήματα πού ἀνέπτυξε ἡ

29. Βλ. ἐνδεικτικὰ Τ. R. S. Broughton, «Roman Landholding in Asia Minor», *TAPhA* 65 (1934), 210 κ.ἑξ. καί τελευταῖα R. Bernhardt, *Polis und römische Herrschaft in der späten Republik* (149-31 v.Chr.), Berlin - N. York, 196. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὀρισμένες ἀπὸ τῆς πόλεις αὐτές ἦσαν civitates liberae, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη (βλ. J. Touratsoglou [Σημ. 5], 6 σημ. 10 μέ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), γεγονός πού δημιουργοῦσε ἐμπλοκές, λόγω τῶν ἰδιαίτερων προνομίων τῶν πόλεων αὐτῶν, καί ἐπεμβάσεις τῶν ἀνθυπάτων.

30. Βλ. *The Social and Economic History of Hellenistic World II*, Oxford 1953², 764.

31. Ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτός πού ἀβίαστα συνάγεται ἀπὸ τῆς ἀναφερόμενης εὐεργεσίας ἀνῆκε στήν Πόσιλλα προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔκφραση ἐκ τοῦ ἰδίου πού ἀπαντᾷ καί στὶς δύο ἀναθηματικές ἐπιγραφές τῆς. Τὰ νομικὰ προβλήματα πού συνδέονται μέ τὴν φράση αὐτὴ εἶναι γνωστά γιά νά συζητηθοῦν ἐδῶ ἐκ νέου βλ. σχετικὰ R. van Bremen, «Women and Wealth», στὸν συλλογικὸ τόμο A. Cameron - A. Kuhrt, *Images of Women in Antiquity*, London - Camberra 1983, 230. Γιά τὴν οἰκοδομικὴ δραστηριότητα γυναικῶν σέ ἄλλες πόλεις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τὴν Ἐφεσο βλ. G. M. Rogers, *The Constructions of Women at Ephesos*, *ZPE* 90, 1992, 215 κ.ἑξ.

32. Βλ. ἐνδεικτικὰ J. Hatzfeld (Σημ. 2), 299 κ.ἑξ. καί τελευταῖα R. Bernhardt (Σημ. 25) 264.

Πόσιλλα με τήν πάροδο του χρόνου απέναντι στο ελληνικό περιβάλλον της φαίνεται ότι κάθε άλλο παρά έχθρικά ήσαν. Τή διαπίστωση αυτή επιτρέπει έμμεσα και ή μελέτη της γλωσσικής μορφής των δίγλωσσων αναθηματικών επιγραφών της. Έντύπωση προκαλεί ειδικότερα ή άλλαγή στή σειρά των γλωσσών στις όποιες είναι συνταγμένες: αντίθετα δηλ. προς τήν επιγραφή τή σχετιζόμενη με τίς ευεργεσίες προς τόν ναό της Ίσιδος, στή νέα τό ελληνικό κείμενο προηγείται του λατινικού. Τοῦτο συνιστά μία απόκλιση, εφόσον οι Ίταλικοί προτάσσουν κατά κανόνα στις δίγλωσσες επιγραφές τους τήν λατινική της ελληνικής.³³ Η έπιλογή αυτή, πού ασφαλώς δέν μπορεί νά είναι τυχαία, θά πρέπει νά εξηγηθεί ως άποτέλεσμα της επιθυμίας της αναθέτριας νά εκφράσει έτσι σαφέστερα τούς ιδιαίτερους συναισθηματικούς δεσμούς πού είχε αναπτύξει με τήν πόλη της Θεσσαλονίκης ύστερα από μακροχρόνια παραμονή. Με τήν έννοια αυτή είναι πιθανόν ότι ή επιγραφή πού άφορά τίς ευεργεσίες προς τόν ναό της Ίσιδος προέρχεται από μία εποχή παλαιότερη εκείνης της νέας επιγραφής.³⁴

Οί δύο αναθηματικές επιγραφές της Πόσιλλας, μολονότι αφήνουν άνοικτά όρισμένα προβλήματα πού άφορούν τίς πρωϊμότερες φάσεις της οικογενειακής ιστορίας των Αννί της Θεσσαλονίκης, όπως εκείνα της προέλευσης³⁵

33. Βλ. σημ. 9. Σέ ό,τι άφορά τή Θεσσαλονίκη ή μοναδική άλλη δίγλωσση επιγραφή, όπου τό ελληνικό κείμενο προηγείται του λατινικού, είναι, όσο γνωρίζω, ή επιτύμβια στήλη Άρχ. Δελτ. 1968 Χρονικά Β 2, 326 (*Γάϊε Ποπίλλιε χαιρε / και σύ πολλά τις ποτ' εΙ / C · Popilii · salve · et · tu · quisque · es*). Τό σχήμα των γραμμάτων καθώς επίσης και ή άπουσία του έπωνυμίου από τό όνομα του νεκρού (για τό θέμα αυτό βλ. J. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965, 19 και του ίδιου, «On the Chronology of the Cognomen in the Republican Period», *Actes du Colloque international sur l'onomastique latine*, Paris 1977, 63-70) επιτρέπουν τή χρονολόγησή της στον 1. αί. π.Χ. και πάντως πριν από τήν αύγουσταία περίοδο. Τό όνομα γένους Ποπίλλιος μαρτυρείται στή Θεσσαλονίκη τόν 1. αί. μ.Χ., βλ. *IG X 2 1*, 68, 87 και *SEG 36*, 644 (= Ί. Βοκοτοπούλου κ.ά., *Όδηγός έκθεσης Θεσσαλονίκης από τά προϊστορικά μέχρι τά χριστιανικά χρόνια*, Άθήνα 1986, αρ. 144 πρβλ. *Bull. épigr.* 1988, 846), πού χρονολογείται από μέν τούς εκδότες του οδηγού στον 1. αί. π.Χ. από δε τόν εκδότη του *SEG H*. Pleket μάλλον στον 2. αί. μ.Χ.

34. Έτσι θά μπορούσε ενδεχομένως νά ερμηνευθεί τό γεγονός ότι στήν σχετιζόμενη με τόν ναό της Ίσιδος επιγραφή ή Πόσιλλα δέν αισθάνεται τή ανάγκη νά δηλώσει τή νομιμοφροσύνη της προς τόν Αύγουστο: με άλλα λόγια δηλ. δέν αποκλείεται ή επιγραφή αυτή νά προέρχεται από τά πρώτα χρόνια της κυριαρχίας του Αύγουστου και πάντως πριν από τό 10 π.Χ. πού είναι ή περίοδος κατά τήν όποία ό τελευταίος άκολούθησε έχθρική έναντι της λατρείας των αιγυπτιακών θεοτήτων πολιτική βλ. σχετικά P. Lambrechts, *Augustus en de Egyptische Godsdienst*, Brussel 1956.

35. Τό γεγονός ότι τό όνομα γένους Αννίος άπαντά μεταξύ των Ίταλικών της Δήλου (βλ. έπ. σημείωση) άφενός και ή πιθανή υπόθεση ότι ένα μέρος των Ίταλικών πού εγκαταστάθηκαν στή Θεσσαλονίκη προερχόταν από τήν μεγάλη Ιταλική κοινότητα του νησιού μετά τήν καταστροφή του στα μέσα του 1. αί. π.Χ. άφετέρου (βλ. Ριζάκης

ἢ τῶν σχέσεων τους μέ ἄλλους ὁμώνυμους Ἱταλικούς ἀπό τήν ἑλληνόφωνη Ἀνατολή,³⁶ ἐντούτοις χάρη στίς νέες πληροφορίες τους γιά τόν πλοῦτο τῆς Πόσιλλας καί τή σχέση της μέ τήν πόλη μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τήν ἱστορία τῆς οἰκογένειας στούς ἐπόμενους αἰῶνες. Οἱ Avii τῶν νεότερων γενεῶν ἐνσωματώνονται πλήρως στή ζωή τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου μάλιστα σέ ὀρισμένες περιπτώσεις χάρη στό κοινωνικό τους κύρος πού ἀπορρέει ἀπό τόν πλοῦτο τους καταλαμβάνουν ὑπάτα ἀξιώματα. Τοῦτο συμβαίνει λ.χ. μέ τόν Aulus Avius Sabinus, ἴσως ἀνεψιό τῆς Πόσιλλας ἀπό κάποιον ἀδελφό της, ὁ ὁποῖος σέ ἀναθηματική ἐπιγραφή πού θά πρέπει νά ἐπαναχρονολογηθεῖ μεταξύ τῶν ἐτῶν 35-39 μ.Χ. ἐμφανίζεται ὡς πολιτάρχης.³⁷ Τό ἄλλο γνωστό μέλος τῆς οἰκογένειας πού ζεῖ τόν ἴδιο αἰῶνα κάποιος Aulus Avius Laetus συμμετέχει ὡς μύστης σέ ἓνα θρησκευτικό σύλλογο τῆς δημοφιλοῦς μεταξύ τῶν Μακεδόνων λατρείας τοῦ θεοῦ (Διός) Ὑψίστου³⁸. Στήν

[Σημ. 6], 518, ὁ ὁποῖος, ὥστόσο, δέν συμπεριλαμβάνει τό ὄνομα Avius στά gentilicia πού εἶναι κοινά στή Δῆλο καί τή Θεσσαλονίκη), καθιστοῦν πιθανή τήν ὑπόθεση διτι οἱ Avii τῆς πόλης θά μποροῦσαν νά προέρχονται ἀπό τή Δῆλο, ἐφόσον μάλιστα οἱ ἐπιγραφές τῆς Πόσιλλας χρονολογοῦνται τήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου. Μέ τά πενιχρά στοιχεῖα πού διαθέτουμε δέν μπορεῖ, ὥστόσο, νά ἀποκλεισθεῖ τελείως ἡ προέλευσή τους ἀπό κάποια ἄλλη πόλη τῆς ἑλληνόφωνης Ἀνατολῆς ἢ ἀπευθείας ἀπό τή Δύση.

36. Στίς ἐπιγραφές τῆς Πύδνας (Μ. Δήμιτσας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγομένοις καί ἐν μνημείοις σωζομένοις*, Ἀθήνα 1896, ἀρ. 162) καί τῶν φθιωτικῶν Θηβῶν (SEG 28, 529 τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.), πού ἀναφέρει ἡ Τρακοσοπούλου (Σημ. 8), 1543, σημ. 20 θά πρέπει νά προστεθοῦν οἱ ἐξῆς ἄλλες ἐπιγραφικές μαρτυρίες γιά Ἱταλικούς πού ἔφεραν τό ὄνομα Avius καί ἦταν ἐγκατεστημένοι σέ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς: Μ.- Th. Couilloud, *Les monuments funéraires de Rhénée*, Paris 1974, 181, ἀρ. 371 (πρβλ. J. Hatzfeld, BCH 36, 1912, 20), ἀχρονολόγητη ἐπιτάφια ἐπιγραφή ἀπό τή Ρήνεια: IG II², 4512 (πρβλ. SEG 23, 127) ἀπό τήν Ἀττική τῶν μέσων τοῦ 2. αἰ. μ.Χ. καί I. Parion, 5 τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἄν κρίνουμε ἀπό τήν παρουσία σέ αὐτήν κάποιου Λ. Φλάβιου. Στήν τελευταία, μία ἀνάθεση τῶν μελῶν ἐνός συλλόγου ψαράδων, ἀπαντᾷ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός (6) Avii πού μοῦ εἶναι γνωστός ἀπό τήν Ἀνατολή. Γιά τό ὄνομα γενικά βλ. Η. Solin - O. Salomies, *Repertorium nominum gentilicium et cognominum Latinorum*, Hidelshcim 1988, 30 καί γιά τή διάδοσή του στή Δύση βλ. Α. Mócsy, *Nomenclator*, Budapest 1983, 38. Μέ τά διαθέσιμα στοιχεῖα εἶναι ἀδύνατο νά καταλήξουμε σέ ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γιά τή σχέση τῶν παραπάνω Avii ἢ κάποιων ἀπό αὐτούς μέ τόν ἐμπλεκόμενο στήν διαβόητη ὑπόθεση τοῦ Faberius τραπεζίτη Avius πού ἀναφέρει ὁ Κικέρων στήν ἐπιστολή Ad Atticum XII 5a τοῦ 45 π.Χ. Γιά τό πρόσωπο αὐτό βλ. D. R. Shackleton-Bailey, *Letters to Cicero*, 1966 τόμ. V, 347 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

37. Βλ. IG X 2 1, 126 στ. 3· γιά τήν ἐπαναχρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς βλ. J. Touratsoglou (Σημ. 5), 10 σημ. 41 πρβλ. SEG 38, 691. Συγγένεια (ἄγνωστη ποιά ἀκριβῶς) ἀνάμεσα στήν Πόσιλλα καί τόν Αὔλο Ἀουῖο Σαβεῖνο εἶχε ὑποθέσει ἦδη ἡ πρώτη ἐκδότρια τῆς σχετικῆς μέ τήν Ἰσιδα ἐπιγραφῆς βλ. Τρακοσοπούλου (Σημ. 8), 1544.

38. Βλ. τοὺς καταλόγους IG X 2 1, 68-9 στ. 47 καί 37 πού σύμφωνα μέ τόν Edson χρονολογοῦνται τόν 1. αἰ. μ.Χ. καί πάντως μετά τό 69 μ.Χ. Ὅτι τά δύο αὐτά πρόσωπα

Ίδια οικογένεια θά πρέπει επίσης νά ἀνήκουν καί ἄλλα πρόσωπα πού ἀναφέρονται σέ ἐπιγραφές τοῦ 2. καί 3. αἰ. μ.Χ. Τοῦτο ἰσχύει λ.χ. γιά κάποια Πώλλα Ἀυία, πού ἀφιερώνει ἕνα ἀνάθημα στήν Ἰσιδα τόν 2. αἰ. μ.Χ.³⁹ ἢ γιά κάποια Ἀυία Τερτία πού μαζί μέ τόν σύζυγό της Αἴλιο Τελεσφόρο κατασκευάζουν τόν 2./3. αἰ. μ.Χ. ἐν ζωῇ ἐπιτάφιο μνημεῖο γιά τή νεκρή τους κόρη Εὐχάριον καί τούς ἑαυτούς τους.⁴⁰ Μέ τήν οικογένεια ἐνδέχεται επίσης νά συνδέονται κάποιοι Μ. Ἀούιος Πρμιγένης, πού ἀναφέρεται στή σαρχοφάγο τῆς συζύγου του Φλαβίας Διγηήσεως (2. αἰ. μ.Χ.),⁴¹ καί κάποιοι Λ. Ἀούιος πάτρων τριῶν ἀπελευθέρων, τοῦ Θύρσου, τοῦ Ζωσίμου καί τῆς Σαλβίας, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό μία δίγλωσση (λατινικά-ἑλληνικά) ἐπιτάφια ἐπιγραφή τοῦ 2. αἰ. μ.Χ.⁴² Τήν ἐπιβίωση τῆς οικογένειας ὡς καί τίς ἀρχές τοῦ 3. αἰ. μ.Χ. ἐπιτρέπουν τέλος νά συμπεράνουμε ἐμμέσως ἡ ὑψηλή κοινωνική θέση καί τό πρῶτο ὄνομα γένους πού φέρει κάποιοι Ἀυίος Αὐρήλιος Κλαυδιανός ὁ νεότερος, ἱερεὺς καί ἀγωνοθέτης τοῦ θεοῦ Φούλβου τό 206 μ.Χ.· εἶναι πιθανόν ἕνας ἀπό τούς γονεῖς ἢ προγόνους του νά ἦλθε σέ ἐπιγαμία μέ κάποια οικογένεια ντόπιων Θεσσαλονικέων πού πῆραν τή ρωμαϊκή πολιτεία (Αὐρηλιοί) πρὶν ἀπό τό 212 μ.Χ.⁴³

Τό παράδειγμα τῆς οικογενειακῆς ἱστορίας τῶν Αννί, οἱ ὁποῖοι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐνσωματώθηκαν στήν τοπική ἀριστοκρατία καί τή ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι τυπικό γιά πολλές ἄλλες οικογένειες Ἰταλικῶν ἐγκατεστημένων σέ πόλεις τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς.⁴⁴ Στήν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή γιά τήν ὁποία κάναμε λόγο παραπάνω καί στήν ὁποία ἐμφανίζεται ὡς πολιτάρχης ὁ Αὐλὸς Ἀούιος Σαβεῖνος, ἀναφέρονται νά κατέχουν τό ἴδιο ἀξίωμα δύο ἀκόμη Ἰταλικοί: Ὁ Γάιος Ἀγιλλῆϊος Ποτεῖτος, πού σέ ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρεται ὡς ταμίης τῆς πόλης, καί ὁ Σωσίπατρος, γιὸς τοῦ Λούκιου Πόν-

---

ἀνήκαν πράγματι στήν οικογένεια προκύπτει τόσο ἀπὸ τό praenomen Aulus ὅσο καί ἀπὸ τό λατινικό cognomen πού φέρουν. Γιά τήν λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου στήν Μακεδονία καί τίς σχετικὲς μαρτυρίες βλ. τελευταία Π. Χρυσοστόμου, «Ἡ λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου στήν Ἑδεσσα», *Ἡ Ἑδεσσα καί ἡ περιοχὴ της. Ἱστορία καί Πολιτισμός, Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου ἐπιστημ. συμποσίου (4-6 Δεκ. 1992)*, Ἑδεσσα 1995, 99-110 ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

39. *IG X 2 1*, 101.

40. *IG X 2 1*, 813.

41. *IG X 2 1*, 615.

42. *IG X 2 1*, 723.

43. *IG X 2 1*, 236.

44. Γιά τή βαθμιαία ἐνσωμάτωση τῶν Ἰταλικῶν στή ζωὴ τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Ἀ. Ριζάκης (Σημ. 6), 522 κ.ἑξ.· γιά τό ἴδιο φαινόμενο σέ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς βλ. J. Hatzfeld (Σημ. 2), 300 κ.ἑξ. καί τελευταία M. Errington, *Aspects of the Roman Acculturation in the East under the Republic*, *Alte Geschichte und Wissenschaftsgeschichte Festschrift für K. Christ*, Darmstadt 1988, 140 κ.ἑξ.

τιου Σεκούνδου καί τῆς Ἑλληνίδας Κλεοπάτρας.⁴⁵

Ἐπίμετρο: ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης καί τά νοτιοανατολικά ὄρια τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης

Ἐκτός ἀπό τή γενικότερη σημασία της γιά τήν Ἱταλική κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἡ νέα ἐπιγραφή παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν τοπική ἱστορία της. Καί τοῦτο διότι ἡ ὑπαρξη θερμῶν ἱαματικῶν πηγῶν στό *territorium* τῆς πόλης καί ὁ τόπος εὑρεσης τῆς νέας ἐπιγραφῆς θέτουν δύο σχετικά προβλήματα. Τό πρῶτο εἶναι τό πολυσυζητημένο πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τό σημαντικότερο πόλισμα τῆς περιοχῆς πρὶν ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Θεσσαλονίκης. Θά ἦταν περιττό νά ἐπαναλάβουμε ἐδῶ *in extenso* τή σχετική συζήτηση πού χρονολογεῖται ἤδη ἀπό τόν περασμένο αἰῶνα.⁴⁶ Τό νέο εὑρημα ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐνδοιασμοί πού διατυπώθηκαν στή νεότερη ἔρευνα γιά τόν συσχετισμό τοῦ ὀνόματός της μέ θερμές πηγές, τόν ὁποῖο εἶχε προτείνει ἤδη ὁ Μαργαρίτης Δήμιτσας,⁴⁷ εἶναι ἀβάσιμοι καί θά πρέπει νά ἐγκαταλειφθοῦν. Τόν συσχετισμό εἶχαν ἀρνηθεῖ ἐπίμονα μεταξὺ τῶν ἄλλων οἱ Charles Edson καί Γεώργιος Μπακαλάκης, ὁ πρῶτος, ἐπειδή τήν ἐποχή του δέν διέθετε ὁποιαδήποτε μαρ-

45. Βλ. *IG X 2 1*, 126 στ. 5-6 καί 1-3 ἀντίστοιχα. Βλ. ἐπίσης *IG X 2 1*, 1 133 στ. 14-15 ὅπου ὁ Γ. Ἀγιλλῆος Ποτεῖτος ἐμφανίζεται ὡς ταμίας τῆς πόλης. Ὡς ἐπιχειρήματα ὑπέρ τῆς ἀποψης ὅτι ἡ πρωϊμότερη μαρτυρία γιά τήν παρουσία τῆς οἰκογένειας τῶν Agillei στή Θεσσαλονίκη εἶναι τό ἀνάθημα *IG X 2 1*, 98 (τοῦ 1. αἰ. π.Χ. ἢ τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. κατά τόν Edson) κάποιου Μάαρκου Ἀγελλῆου στήν Ἰσιδα πού ὑποστηρίζει ὁ Ἄ. Ριζάκης (Σημ. 6) 515, σημ. 12, ὁ ὁποῖος δικαιολογημένα χρονολογεῖ τήν ἐπιγραφή στόν 1. αἰ. π.Χ., ἐπειδή τό πρόσωπο αὐτό δέν φέρει *cognomen*, μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ καί ἡ γραφή Μάαρκος τῆς ὁποίας τά ὀψιμότερα παραδείγματα πού μοῦ εἶναι γνωστά δέν εἶναι μεταγενέστερα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς· γιά ἓνα τελευταῖο παράδειγμα ἀπό τήν Μακεδονία μέ τή σχετική βιβλιογραφία βλ. *BCH 118*, 1994, 216 καί σημ. 5.

46. Μιά ἐπισκόπηση, ἀσφαλῶς ὄχι ἐξαντλητική, τῶν ἀπόψεων γιά τό πρόβλημα τοῦ ὀνόματος τῆς Θέρμης δίνει ὁ Μ. Vickers, «*Therme and Thessaloniki*» στόν τιμητικό τόμο *Studies in honor of Ch. Edson*, Thessaloniki 1981, 237-8. Γιά τίς κατά καιρούς διατυπωθεῖσες θεωρίες σχετικά μέ τή θέση τῆς ἀρχαίας Θέρμης (ἦτοι σημερινή Θέρμη, Μικρό Καραμπουρνό, Ἄνω Τούμπα καί κέντρο τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης) βλ., ἐκτός ἀπό τήν προαναφερθεῖσα ἐργασία τοῦ Μ. Vickers, F. Papazoglou (Σημ. 2), 190-196 καί τελευταῖα Μ. Τιβέριος, «Ἀπό τά ἀπομεινάρια ἐνός ἱεροῦ περί τόν Θερμαῖον κόλπον», στόν τιμητικό τόμο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις καί Χώρα στήν Ἀρχαία Μακεδονία καί Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1990, 77-81.

47. Βλ. Μ. Δήμιτσας, *Ἀθήναιον* 1879, 71 πού εἶκασε τήν ὑπαρξή τους ἀπό τίς θερμές ἱαματικές πηγές τῆς ἐποχῆς του στά Λουτρά Σέδες. Τό συμπέρασμα αὐτό ἰσχύει καί γιά τήν περίπτωση πού θά δεχόταν κανεῖς ὅτι ἡ ἐπιγραφή μεταφέρθηκε ἀπό ἄλλοῦ.

τουρία για ύπαρξη θερμών πηγών στή σημερινή Θέρμη (Σέδες) κατά τήν αρχαιότητα,⁴⁸ ο δεύτερος, επειδή επιπλέον ήθελε νά συνδέσει τό ὄνομα τῆς πόλης μέ τόν ἀπεικονιζόμενο σέ ἓνα (χαμένο σήμερα) ἀνάγλυφο δαίμονα, τοῦ ὁποίου ὑπέθετε ἀφενός ὅτι τό ὄνομα ἦταν Θερμαῖος καί ἀφετέρου ὅτι ἡ λατρεία ἐνσωματώθηκε στή λατρεία τοῦ Διονύσου, πού ἦταν δημοφιλῆς στή Θεσσαλονίκη.⁴⁹

Ἄξιζει στό σημεῖο αὐτό νά ἐπισημανθεῖ ὅτι τόν συσχετισμό τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης μέ θερμές ἰαματικές πηγές καί μάλιστα τήν ὑπαρξή τους στήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης, μέ τίς ἐπιβαλλόμενες ἐπιφυλάξεις λόγω τῆς ἀποσπασματικῆς κατάστασης μέ τήν ὁποία διεσώθη ἡ σχετική μαρτυρία, εἶχε ὑποθέσει καί ὁ L. Robert στηριζόμενος στή φράση *ὕδατων εἰς θεραπ[είαν]* ἐνός ἐπιγραφικοῦ θραύσματος.⁵⁰ Ἐπειδή ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτή ἐπιγραφή κατά περιεργό τρόπο παρέμεινε ἐκτός τοῦ *corpus* τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπαναδημοσιεύουμε ἐδῶ τό κείμενό της μέ τίς συμπληρώσεις τοῦ Robert καί μικρές μόνο βελτιώσεις πού ἐπέτρεψε ἡ αὐτοψία τῆς πέτρας (φωτ. ἀρ. 2).⁵¹

48. Βλ. Ch. Edson, «Notes on the Thracian phoros», *CPh* 52, 1947, 101-2. Ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι δέχεται ὁ τελευταῖος ἡ φράση *...καί τοῦ τῶν θερμῶν ὑδάτων οἴκου καθελῶν...* βυζαντινοῦ κειμένου τοῦ 7. αἰ. ἀναφέρεται σέ βαλανεῖο τῆς πόλης βλ. M. Vickers, «Sirmium or Thessaloniki?», *BZ* 67, 1974, 343 σμ. 26a.

49. Βλ. Γ. Μπακαλάκης, «Θερμαῖος», *Ἀρχ. Ἐφ.* 1953-4, 221-9 καί τοῦ ἴδιου, «Therme - Thessalonike», *Antike Kunst*, Beiheft 1, 1963, 31 πρβλ. κριτική τοῦ Vickers (Σμ. 42), 237. - Ἀντίθετα πρὸς τό πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος, θά ἦταν ὑπερβολικό νά δεχθοῦμε ὅτι τό νέο εὑρημα ἐπιλύει τό πρόβλημα τῆς θέσης τῆς ἀρχαίας Θέρμης. Ἡ σύνδεση αὐτή εἶναι συνήθης στήν ἔρευνα, ἀλλά ἡ ὑπαρξη θερμῶν πηγῶν στή Λουτρά Σέδες δέν σημαίνει ὑποχρεωτικά καί ταύτιση τῆς θέσης τους ἢ τῆς παρακείμενης Θέρμης (Σέδες) μέ τήν ἀρχαία Θέρμη. Τό ἀποφασιστικό ἐπιχείρημα πού θά πρέπει νά βάρυνε γιά τήν ἐπιλογή τοῦ ὀνόματος τῆς στήν ἀρχαιότητα ἦταν προφανῶς ὅτι οἱ πηγές βρισκόνταν μέσα στό κυριαρχικό τῆς ἔδαφος. Τίποτε δέν ἀποκλείει ὡστόσο ὅτι οἱ πηγές αὐτές ἀπεῖχαν κάποια χιλιόμετρα ἀπό τό ἀστικό τῆς κέντρο. Τό πού ἔκειτο αὐτό τό τελευταῖο εἶναι ἓνα ἄλλο ἀνεξάρτητο πρόβλημα πού, κατά τή γνώμη μου, κακῶς ἔχει συνδεθεῖ μέ ἐκεῖνο τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης.

50. L. Robert (Σμ. 5), 220 κ.ξ., ὁ ὁποῖος τήν εἶχε δεῖ στό παλαιό Μουσεῖο τῆς πόλης τό 1932.

51. Ἡ ἐπιγραφή φυλάσσεται στό σημερινό Μουσεῖο τῆς πόλης μέ ἀρ. εὑρ. 6663. Τά μέτρα της ἔχουν ὡς ἑξῆς: μέγιστο ὕψος 0,20 μ., μέγιστο πλάτος 0,21 μ., πάχος 0,10 μ.· τό ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 0,016 μ. καί τά διάστιχα 0,011 μ. Στό εὐρετήριο τοῦ Μουσειοῦ δέν ἀναφέρεται κανένα στοιχεῖο γιά τήν προέλευσή της. - Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ ἀνώνυμου συντάκτη τοῦ εὐρετηρίου ὅτι τό ἀπόσπασμα αὐτό συνανῆκε μέ τά δημοσιευμένα ὡς *IG X 2 1, 14* (τιμητικό ψήφισμα τοῦ 133 μ.Χ.) ὑπ. ἀρ. 2225, 2341 καί 2341B ἀποσπάσματα τοῦ Μουσειοῦ Θεσσαλονίκης, χωρίς ὁμως νά συναρμῶζει μέ αὐτά. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων σέ ὅλα τά παραπάνω

----- μήσας τῶν -----
 -----ν ὑδάτων εἰς θεραπ[είαν] -----
 -----ως πλουσίαν ἐπεισα[γ-]
 -----τικεν διατελεῖ -----
 5 -----[ὠφέ?]λιαν τῶν π[ολιτῶν?]
 -----τόπον -----
 -----των-----

Στ. 1. ἰογ Robert· στ. 2 θεραπ[είαν] Robert· στ. 5 [ὠφέ?]λιαν, π[ολιτῶν?] Robert· στ. 3 ὄς Robert· στ. 7 των ego.

Τό δεύτερο —τοπογραφικῆς φύσης— πρόβλημα πού θέτει ἡ νέα ἐπιγραφή ἀφορᾷ τὸ νοτιοανατολικό ὄριο τῆς χώρας τῆς Θεσσαλονίκης.⁵² Προηγουμένως ἀπαιτεῖται, ὥστόσο, νά διευκρινισθεῖ ἂν ἡ νέα ἐπιγραφή βρέθηκε *in situ* στή θέση τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν τοῦ σημερινοῦ Σέδες ἢ ἂν μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἀπό ἄλλοῦ. Τό μεγάλο βῆρος τῆς πέτρας καί ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ἔνδειξης γιά δεύτερη χρήση θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς ἰσχυρές ἔνδειξεις, δέν καθιστοῦν ὁμῶς ἀπό μόνες τους ὑποχρεωτική τήν ἄποψη ὅτι ἡ νέα ἐπιγραφή βρέθηκε *in situ* ἢ στήν ἐγγύς περιοχῇ. Πολύ περισσότερο ὑπέρ τῆς ἄποψης αὐτῆς συνηγορεῖ, κατά τή γνώμη μου, τὸ ὅτι στήν περιοχῇ εὐρεσῆς της τόσο κατά τήν τουρκοκρατία ὅσο καί σήμερα ὑπάρχουν θερμές ἱαματικές πηγές. Συνεπῶς ἂν δεχόμεσταν εὐρεσῆ της κατά χώραν, μέ δεδομένο ὅτι ἡ ἀφιέρωση τῆς Πόσιλλας γίνεται *tῆ πόλει / civitati Thessalonicensium*, ἡ ὑπό συζήτηση ἐπιγραφή θά συνιστοῦσε τήν πρώτη, ἀπό ὅσο γνωρίζω, μαρτυρία ὅτι τὸ νοτιοανατολικό ἄκρο τοῦ *territorium* τῆς Θεσσαλονίκης ἔφθανε τουλάχιστον ὡς καί τά σημερινά Λουτρά Σέδες ἢ τήν γειτονική περιοχῇ, δηλ. περίπου σέ ἀπόσταση 15 χιλ. ἀπό τὸ κέντρο τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης. Τό συμπέρασμα αὐτό θά συνεπαγόταν μέ τή σειρά του μία ἀκόμη ἀμφισβήτηση τῆς πληροφορίας τοῦ Πλίνιου τοῦ πρεσβυτέρου (IV, 36) ὅτι τίς μέρες του ἡ Θέρμη ὑπῆρξε ἀνεξάρτητη πόλη, πληροφορία τῆς ὁποίας ἡ ἀνακρίβεια εἶχε ἤδη ἐλεγχθεῖ μέ διαφορετικὴ ἐπιχειρηματολογία ἀπό τήν προηγούμενη ἔρευνα.⁵³

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Π. Νίγδελης

ἀποσπάσματα καί χαρακτηριστικὲς λέξεις τοῦ ἀποσπάσματος ἀρ. 6663 πού προσιδιάζουν σέ ἓνα ψήφισμα, ὅπως λ.χ. ἡ μετοχὴ σέ *-ήσας* καί τὸ ρῆμα *διατελεῖ* καθιστοῦν τήν ἐλκυστικὴ αὐτὴ ὑπόθεση δεκτικὴ περαιτέρω ἔρευνας.

52. Γιά τή χώρα τῆς Θεσσαλονίκης βλ. τελευταία Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, «Χώρα τῆς Θεσσαλονίκης, μιά προσπάθεια ὀριοθέτησης», στὸν τιμητικό τόμο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη* (βλ. σημ. 46), Θεσσαλονίκη 1990, 99-107 ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

53. Βλ. π.χ. F. Papazoglou (Σημ. 2), 194.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ITALIKERFAMILIE DER AULI AVII AUS THESSALONIKE UND EINE NEUE BILINGUE WEIHINSCHRIFT DER AVIA POSILLA

Es handelt sich um die Erstveröffentlichung und den historischen Kommentar einer bilinguen (griechisch-lateinischen) Weihinschrift, die in der Gegend von Loutra Sedes, 15 km südöstlich des heutigen Stadtzentrums von Thessalonike, gefunden wurde.

In der Inschrift werden heiße Quellen (τὰ θερμὰ / aquae), ein Tempel (ναός / aedes), ein Wasserbecken (δεξαμενὴ / piscina) sowie das Wasserbecken umgebende Säulenhallen (στοαὶ / porticus) als Weihgeschenke der reichen Italikerin Avia A. f. Posilla für den Kaiser Augustus, die Stadt Thessalonike und Herakles aufgeführt. Die gleiche Italikerin ist uns aus einer kürzlich veröffentlichten, ebenfalls bilinguen (lateinisch-griechischen) Weihinschrift bekannt (Ἀρχαία Μακεδονία V, 1542), die Reparaturarbeiten an dem bedeutenden IsistempeI in Thessalonike und die Errichtung des Pronaos desselben zum Inhalt hat.

Der Verfasser des Artikels datiert die neu gefundene Inschrift aufgrund des Titels pontifex maximus des Augustus in die Zeit zwischen 12 v. Chr. und 14 n. Chr. und erörtert die möglichen Gründe für das Fehlen dieses Titels in der griechischen Version. Im folgenden interpretiert er die Nutzung der in der Inschrift erwähnten Bauwerke, wobei er einerseits von dem Begriff θερμὰ, den er als heiße Heilquellen versteht, und andererseits von der Tatsache ausgeht, daß die Bauten ausser dem Kaiser und der Stadt, auch Herakles geweiht waren, der u.a. auch als Gott der Heilquellen verehrt wurde. Aus diesen Gründen sowie unter Berücksichtigung der in der Inschrift erwähnten Säulenhallen hält der Verfasser die Nutzung des Beckens als Schwimmbecken für wahrscheinlich.

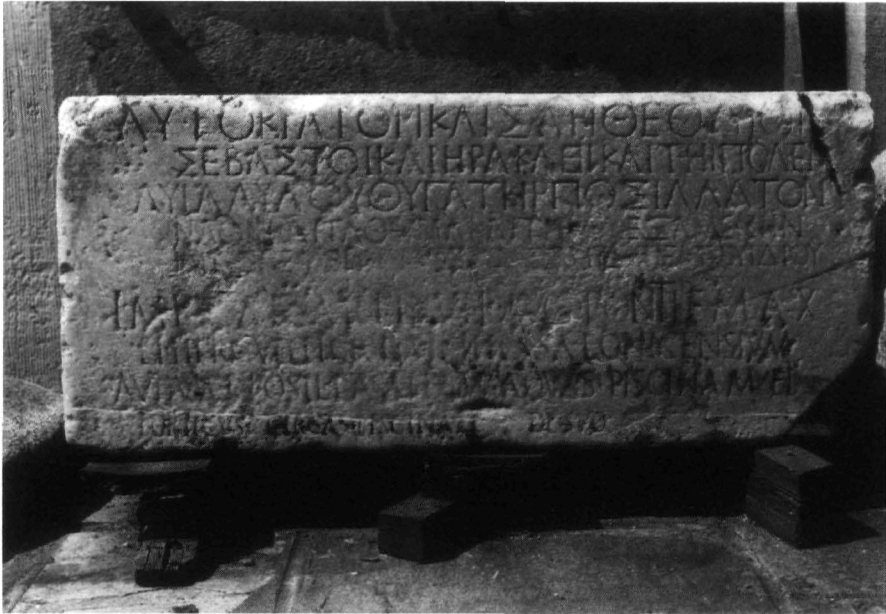
Desweiteren werden ähnliche Schenkungen aus anderen griechischen Städten erwähnt, durch die Italiker zum Aufbau und zur Verschönerung ihrer neuen Heimat beitrugen. Dann werden die möglichen Beweggründe der Schenkungen der Posilla und ihre Einstellung ihrer griechischen Umgebung gegenüber besprochen. Nach Meinung des Verfassers kann die wechselnde Reihenfolge der Sprachen in den beiden Inschriften zur Klärung des zuletzt genannten Problems herangezogen werden, da es sich s. W. um einen

Präzedenzfall handelt. Dieser Wechsel, zweifellos eine Abweichung von der Regel, wird als Ausdruck der besonderen Bindung der Posilla an die Stadt Thessalonike erklärt, die auf ihren langjährigen Aufenthalt dort zurückzuführen ist. Das würde bedeuten, daß die neugefundene Inschrift jünger ist als die Isistempel-Inschrift.

Zum Schluß wird die Geschichte der übrigen bekannten Mitglieder der Familie der Avii anhand der einschlägigen Inschriften bis zum Anfang des 3. Jhdts n. Chr. verfolgt, aus denen die gesellschaftliche Integration dieser reichen Familie in das Leben der Stadt hervorgeht.

Im Anhang werden zwei topographische Probleme besprochen, mit denen uns die neue Inschrift konfrontiert. Das erste bezieht sich auf die vieldiskutierte Frage nach der Herkunft des Namens des antiken Therme, der bedeutendsten Stadt der Gegend vor der Gründung Thessalonikes. Der Verfasser vertritt die Ansicht, daß der Name der Stadt tatsächlich auf die Existenz von heißen Quellen, wie den in der Inschrift erwähnten, zurückzuführen ist, trotz der Einwände, die in der älteren Forschung gegen eine derartige Auslegung erhoben wurden.

Das zweite Problem betrifft die südöstliche Grenze des Territoriums von Thessalonike. Nach Meinung des Verfassers spricht vor allem die seit der Türkenherrschaft belegte Existenz von heißen Quellen am Fundort der Inschrift dafür, daß sie in situ oder jedenfalls in der näheren Umgebung ihres ursprünglichen Aufstellungsorts gefunden wurde. Das würde bedeuten, daß uns mit der Inschrift ein erster Beleg dafür vorliegt, daß sich die südöstliche Grenze des Territoriums von Thessalonike bis in die Gegend von Loutra Sedes erstreckte.

Π. Νίγδελης, εικ. 1.: Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν Auli Avii στή Θεσσαλονίκη. (S. 51).

Π. Νίγδελης, εικ. 2.: Ἐπίμετρο: Ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Θέρμης. (S. 63).